

Absztraktok

Adamik Tamás

Cassiodorus szerepe a keresztény irodalmi kultúra alakulásában

P. Lehmann kutatásai szerint az Institutiones divinarum et saecularium litterarum c. művét Cassiodorus 562 körül fejezte be, amikor már több éve élt Scyllaceumban, szerzetesei körében. E munka fejezetei rendkívül fontos könyvtár-, biblia- és kultúrtörténeti adatokat őriztek meg a Vivarium kolostorral kapcsolatban. Az említett könyv- és kultúrtörténeti adatok fontosak ugyan a mai kutatás számára is, de e munka jelentősége nem ebben van, hanem annak föltárásában, hogy az atyák művei alapján hogyan kell a Szentírást gyümölcsözően olvasni, és az olvasottakon gyümölcsözően elmélkedni. A keresztény irodalomnak e két forrását, az Írás olvasását és a róla való elmélkedést Cassiodorus az Institutiones két könyvének az előszavaiban fejt ki. Visszavonulva Vivariumba, a monostorba, amelyet alapított, életének utolsó harminc évét annak szentelte, hogy előkészítse a görög-római örökség átruházását Nyugatra, amely a barbárok kezére jutott. A görög-római műveltségnek ez az öröksége az atyák bibliai exegézisében és a hét szabad művészetben ölt testet. Ezeket együtt nevezi Cassiodorus isteni és világi tudományoknak: divinae et saeculares litterae.

Baán István

Kivonat vagy csonkítás? Gondolatok egy patrisztikus florilégiumról

A 14. században keletkezett egy rövid gyűjtemény patrisztikus szövegrészletekből, elsősorban a 4. század atyáitól. A benne szereplő textusok szándékosan állítják szembe a profán műveltséget a keresztény "bölcsséggel". Megvizsgáljuk eredeti összefüggésükben a szövegeket, és elemezzük a florilégium készítésének módszerét.

Boros István

A kegyelem hangszere. Az emberi beszéd Nüsszai Szent Gergely értelmezésében

Az emberi beszéd morfológiai és teológiai feltételét Nüsszai Szent Gergely *De opificio hominis* c. művének 8. és 9. fejezete, valamint az *Oratio cathecetica* 1. és 5. fejezete alapján vizsgáljuk. Az előadásunk első részében az emberi beszéd mibenlétét és morfológiai-antropológiai feltételét határozzuk meg, valamint kijelöljük helyét a nüsszai püspök teológiai antropológiájában, kutatva a Gergely morfológiai leírásának forrását. Előadásunk második részében az emberi beszédet mint a kegyelem közvetítő eszközét tárgyaljuk, felvázolva Nüsszai Szent Gergely az emberi beszédről alkotott teológiai felfogását.

The instrument of mercy. Gregory of Nyssa on human speech

The present paper investigates Gregory of Nyssa's theories on the morphological and theological conditions of human speech, based on his *De opificio hominis*, 8-9 and *Oratio cathecetica*, 1-5. The first part of the paper defines the phenomenon of human speech with its morphological and anthropological conditions, then digresses to the sources of his morphological description and locates the subject in the theological anthropology of the Bishop of Nyssa. The second part discusses the human speech as a mediating instrument of the divine mercy and presents Gregory's theological interpretation of human speech.

Geréby György

Babel, a hetven nyelv és a Lélek

A nyelvek születése a bibliai aitiológia szerint Babel tornyához kötődik. Mind az intertestamentális, mind a rabbinikus, mind a korai keresztény hagyomány a nyelvek megszületését a bábeli bűn következményének tartja, és mintegy szükséges, habár önmagában még nem elégséges oka a bálványimádás, illetve a népek (pluralis) megszületésének. Előadásomban áttekintem ezt a korai anyagot Philontól az Újszövetség utalásain át mintegy a negyedik századig, és kísérletet teszek arra, hogy egy konzisztens értelmezést rekonstruáljak. A "hetven nyelv" eszméje azonban jóval tovább, egészen a kora újkorig fennmarad, amit számtalan teológiai és irodalmi előfordulása jól mutat. A nyelvek összekeveredése és sokasága azonban ellenpontot kap a Pünkösd történetében. Babel és Pünkösd mint típus és antitípus viszonyulnak egymáshoz, ugyanakkor az eszkhaton felől tekintve érhetővé válik betű és lélek ellentétének (2Kor 3:6) egy korai értelmezése is.

Gyurkovics Miklós

„A kinyilatkoztatott szó ereje és a betű súlya. Alexandriai Kelemen egzegetikai módszereiről”

Alexandriai Kelemen műveit kutatva a következő kérdésekre szeretnék választ adni:

- a) Mi az isteni kinyilatkoztatás természete?
- b) Mi a különbség a szóban elhangzott és az írásba rögzített kinyilatkoztatás között?
- c) Milyen egzegetikai módszerek segítségével lehet felfedni a kinyilatkoztatás értelmét?
- d) Hogyan lehet továbbadni a kinyilatkoztatás üzenetét?

Előadásomban ismertetem az elmúlt évtizedek legjelentősebb Alexandriai Kelemen egzegézisét kutató tanulmányok tudományos módszerét. Továbbá be szeretnék számolni e témában elért részeredményekről, illetve a kutatásaim alatt észlelt nehézségekről is.

Gyurkovics Miklós, Szent Atanáz Görögkatolikus Hittudományi Főiskola, Nyíregyháza

"The power of the revealed word and the weight of the letter. On the exegetical methods of Clement of Alexandria "

While researching the works of Clement of Alexandria, I would like to answer the following questions:

- a) What is the nature of divine revelation?
- b) What is the difference between the orally uttered and the written revelation?
- c) What exegetical methods might enable to reveal the meaning of revelation?
- d) How can the message of revelation be passed on?

In my presentation, I present the scientific method of the most significant studies of the last decades dealing with the exegesis of Clement of Alexandria. In addition, I would like to give an account of the partial results achieved concerning this topic and also report on the difficulties encountered during my research.

Heidl György

Szó, ének, imádság

„Bis orat qui bene cantat.” Az előadás e híres, Ágostonnak tulajdonított mondás forrását és pontos jelentését vizsgálja. Értelmezem Ágoston visszaemlékezését a milánói időszak himnuszénekléseire (Conf. 9.7.15-16), majd röviden bemutatom azt az ókeresztény zeneesztétikai hagyományt, amelynek Ágoston és Ambrus is képviselője volt.

Word, singing, prayer

„Bis orat qui bene cantat.” The lecture examines the source and exact meaning of this famous quote attributed to Augustine. I will interpret Augustine’s recall of the hymn singing in the Milanese period (Conf. 9.7.15-16), and then briefly present the early Christian tradition of musical aesthetics which Augustine and Ambrose also belonged to.

Dr. Hudák Krisztina,
(Pécsi Tudományegyetem – Nemzeti Közszolgálati Egyetem)

Az ún. q-evangeliarium és közönsége

Az előadás egy olyan evangeliariummal foglalkozik, amelyet a korábbi kutatás (1939, 1977, 1995) egy Illyricumban 400 körül, ariánus közösségekben keletkezett, feltehetően gótok által használt kéziratnak tartott. Előadásomban kifejtem, hogy mai ismereteink szerint ezeknek az elgondolásoknak melyik része és mennyiben tartható, vagy teljesen újra kell-e gondolni Sirmium és környékének történeti környezetét? Véleményem szerint lényegében igen.

Kendeffy Gábor

A hit episztemológiája és pszichológiája Szent Ágostonnál

Az előadásban először azokat a helyeket értelmezem, ahol Ágoston a vallásos hitet racionálisnak mutatja be mind abban az értelemben, hogy racionálisan magyarázható, mind abban, hogy racionális módon eljuthatunk hozzá. Itt elsősorban az *A hit hasznossága (De utilitate credendi)* című írásra szeretnék utalni. Ezután az első rész ellenpontjaként az egyházatyának olyan szüveghelyeit vizsgálom, amelyek a Hit Istentől származó forrásait emelik ki: egyfelől egy külső, másfelől egy belső figyelmeztetést, sugalmazást. Azt kívánom itt kimutatni, hogy akár azt állítja szerzőnk, hogy a belső figyelmeztetés a szabad akarat válaszára váró inger – ezt teszi a 396-os kegyelemtani fordulat előtti művekben – , akár azt, hogy ez közvetlenül kiváltja a hitet – l. a 396 utáni írásokat – , itt mindenképpen a hit irracionálisának, váratlanságának, lekövethetlenségének hangsúlyozásáról van szó. A szakirodalommal vitatkozva rávilágítok a különbségre az Ágoston műveiben egyaránt meglévő figyelmeztetés-tanítás és a külső figyelmeztetés-belső figyelmeztetés fogalompár között. Végül azokkal a szüveghelyekkel foglalkozom (elsősorban Római levél magyarázataiban és antipelagiánus műveiben), amelyek a hit és az akarat viszonyát vizsgálják. Ágoston a hitet gyakran nevezi akaratlagosnak, de írásaiból az a koncepció is kiolvasható, hogy a hit egyenesen valamiféle akarat. De milyen értelemben? Milyen mentális aktus a hit mint akarat? Ha a korai műveket (közéjük értve a *De utilitate credendi* is) figyelmen kívül hagyjuk, akkor semmiképpen sem olyan műveletre kell gondolnunk, amit úgy élünk meg, hogy a hatalmunkban áll. A kérdés vizsgálatakor Ágoston lélekfilozófiai és szenvedélyelméleti spekulációihoz fordulok az *A Szentháromságról* és az *Isten városa* című művekből.

Kovács Dániel

Önismeret és tudatosság Szt. Ágoston De Trinitate-jában

A De Trinitate második felében (VIII-XV. könyv) Ágoston a genesis 1,26-ból kiindulva a szentháromság képmását az emberben, illetve annak legmagasabb rendű részében, az értelemben (mens) keresi. Végül arra jut, hogy a szentháromság belső viszonyait az értelem önmegértésének szerkezete képezi le a lehető legpontosabb módon. A X. könyvet így teljes egészében ezen önmegértés elemzésének szenteli, és egy igen összetett elméletet dolgoz ki.

Előadásomban ezt az elméletet rekonstruálom, és egy az eddigiektől eltérő értelmezést mutatok be. Ágoston gondolatmenetének középpontján két fogalom, az önismeret (se nosse) és az öngondolás (se cogitare) áll. Az interpretáció egyik legfontosabb, és legvitatottabb kérdése, hogy milyen típusú kognitív aktusokról van szó, milyen tartalommal rendelkeznek, és hogyan viszonyulnak egymáshoz. Az egyik legelfogadottabb értelmezés Johanness Brachtendorf nevéhez

fűződik. Szerinte az önismeretet az öntudat egy közvetlen formájának tekinti, melynek tartalma mindössze annyi, hogy az értelem azonos saját magával. Az öngondolást ezzel szemben explicit önreflexió, mely az értelemmel kapcsolatos különféle tényeket ragad meg. Charles Brittain rivális értelmezése szerint mind az önismeret, mind az öngondolás az értelem lényegére vonatkozik, különbségük pedig abban áll, hogy míg az önismeret önmagában nem feltétlenül tudatos, addig az öngondolás ugyanezen önismeret tudatos kontemplációja.

Értelmezésem, melyet a X. könyv legfontosabb szakaszainak közeli elemzésével támasztok alá, a Brittain által képviselt irányhoz áll közelebb, azonban számos ponton el is tér attól. Amellett érvelek, hogy Ágoston elmélete a köré a központi tézis köré szerveződik, hogy az értelem önmegragadása elsődleges bármely más tárgy megragadásával szemben. Egyetértek Brittainnel abban, hogy az önismeret és az öngondolás közötti különbséget a tudatosság felől kell megközelítenünk, azonban azt állítom, hogy Ágoston finom különbséget tesz a tudatosság különböző típusai illetve fokozatai között. Bár az önismeret, amely metafizikai értelemben az értelem lényegét alkotja, bizonyos értelemben mindig tudatos, amennyiben minden más értelmi aktus lényegi összetevője, tartalmához csak akkor férünk hozzá teljes mértékben, ha a figyelmünk nem oszlik meg, hanem teljes egészében az értelem felé fordul vissza. Az önmegragadás elsőbbségének téziséét tehát Ágoston mind metafizikai, illetve ismeretelméleti elgondolásaiban, mind a tudatos tapasztalat elemzésében következetesen végigviszi.

Self-knowledge and Consciousness in Augustine's De Trinitate

In the second half of De Trinitate (books VIII-XV.) Augustine looks for an image of the Trinity in the noblest part of the human being, that is, the intellect. He thinks that it is the structure of the intellect's self-intellection, which provides the most accurate image of the Trinity. Therefore he dedicates book X. to the analysis of this self-intellection and works out a most elaborate theory.

In this talk, I reconstruct Augustine's theory of self-intellection and provide a new interpretation. Augustine's analysis is based on a distinction between self-knowledge (*se nosse*) and self-thinking (*se cogitare*), two different forms of self-intellection. However, it is heavily debated, what kind cognitive activities these are, what content they possess, and how they relate to each other. One of the most established interpretations is that of Johannes Brachtendorf. He takes self-knowledge to be a kind of immediate self-consciousness, by which the intellect is aware that it is identical to itself. Self-thinking, on the other hand, is explicit self-reflection, grasping various facts concerning the intellect. An opposing interpretation is held by Charles Brittain, who contends that both self-knowledge and self-thinking grasp the essence of the intellect, and their difference consists in the fact, that while self-knowledge is not necessarily conscious, self-thinking is the conscious contemplation of the same content.

Although in some general points I follow the Brittain's line of interpretation, I also diverge from it significantly. I argue, that Augustine's main thesis, that can be taken as the core of his theory is that self-intellection is prior to the cognition of any other object. I agree with Brittain, that the difference between self-knowledge and self-thinking is a matter of consciousness, but I argue, that Augustine separates them by finely distinguishing between different types and degrees of consciousness. Although self-knowledge, which also constitutes the essence of the intellect is in some respect always conscious and is present in all other intellectual acts as well, we can not fully access its content unless our undivided attention is entirely turned back to the intellect itself. One of my main points is, that Augustine works out the primacy of self-cognition both on a metaphysical and in a phenomenological level, in such a way, that these two are inseparable from each other.

Nagy Levente

A kimondott szó és a beszéd ábrázolásának lehetőségei és korlátai az ókeresztény művészetben.

Az előadás néhány birodalmi és pannoniai esettanulmány bemutatásával arra a kérdésre keresi a választ, hogy az ókeresztény művészet leggyakrabban előforduló ó- és újszövetségi jeleneteiben hogyan jelentkezik az isten vagy az angyalok által kimondott szó és a beszéd ábrázolása? Amikor a bibliai történetekben az isten vagy az isten által küldött angyal beszédet intéz a jelenet főszereplőjének, gyakran megjelenik a képmező sarkában egy kéz. Más esetekben a bibliai szereplők kezében szereplő bot jelenítheti meg a kimondott szót. Az előadásban vizsgált példák kronológiai és kompozíciós problémákat is érintenek, részletesebben megvizsgálva az ókeresztény művészet korábban kevésbé vizsgált törvényszerűségeit.

My paper tries to answer following questions through the investigation of some case studies from the Late Roman empire and from Late Roman Pannonia: how did Early Christian art and iconography represent the words and talk of God or of the angels in various relevant Old- and New Testament scenes? In case of some biblical representations one can see a hand in the corner of the picture, when god or an angel delivers a message. In another cases a staff in the hands of the biblical figures can represent the spoken word, too. With the help of the investigated examples, I tend to deal in the paper with chronological and compositional problems, too, in order to understand relevant iconographical and compositional rules and conventions of Early Christian art better.

Pásztori-Kupán István

- 1. „Hát ha érted, mit szájal, nem görög! Ha pedig nem érted, akkó’ görög! Érted?”**
- 2. Adalékok a keleti (görög) és a nyugati (latin) teológusok kölcsönös megértését akadályozó egynémely nyelvi gondokhoz**

Fazekas Mihály híres költeménye alapján készült a halhatatlan magyar rajzfilm, Lúdas Matyi. Nemzedékek sora hahotázva nőtt fel egyik-másik párbeszéd emlőin, melyek közül az alábbi mindenképpen klasszikusnak számít. Amikor a „gaz Ludas” már olasz ácsként először járt túl Döbrögiék eszén, a várórség megkapja a parancsot, hogy a kapun „talját” be ne eresszenek, hanem mind kardélre hányják. Ekkor szólal meg a kötelességtudó magyar baka:

- No de honnét tudhatja azt halandó ember, hogy talján-e, aki talján?
- Na, te jószág! Hát ha érted, mit szájal, nem talján! Ha pedig nem érted, akkó’ talján! Érted?
- Igenis!

Bármennyire furcsa, így állunk a dogmatörténet egynémely fontos fejezetének mind terminológiai, mind pedig kommunikációs dilemmáival, amelyekből legtöbbször az derül ki, hogy – tisztesség ne essék szólván – a latin ajkú teológusok közül vajmi kevesen tanultak meg görögül. Ez nyilván nem azt jelenti, hogy a görögök „elszakították volna a hámat” a latin nyelv elsajátításában. Inkább arról van szó, hogy mivel az evangélium terjesztésének (és nyilván az Újszövetségnek) a nyelve eleve a görög volt, legalábbis kezdetben ez volt a teológia nyelve, beleértve a szakkifejezések, terminus technicusok és szókapcsolatok kialakulását is. Jelen írásunkban természetesen meg sem próbálkozunk az ebből származó összes félreértés áttekintésével, csupán néhány érdekesebb dogmatörténeti és egyházpolitikai epizódot ragadunk ki, melyekből kitetszik például, hogy:

1. Konstantin részéről hiba volt a hispániai származású Cordobai Hosiust megtenni a 325-ös nikaiai zsinat elnökének;
2. A latinok (még valószínűleg jóval a keresztyénség megjelenése előtt) szerencsétlenül, de az elején még „bocsánatos bűn” folytán ültették latinra Arisztotelész οὐσία-elméletének kulcskifejezését. Ezt végérvényesen összezavarta a feltételezhetően plótinuszi ὑπόστασις kifejezés latin „honosítása”;
3. Az a néhány latin teológus (pl. Hilarius vagy Hieronymus), aki becsületesen megtanult görögül (némiképp kényszerből), nem volt elég ahhoz, hogy megfordítsa az árhullámot;

4. A római kúriával történő kommunikációban kifejezetten előnyt élvezett az a keleti teológus, aki a szentszékkal nem(csak) görögül, hanem latinul (is) levelezett: Nesztoriosz hajója nem kis mértékben nyelvi akadályokon „süllyedt el” Ostia kikötőjében;
5. És hogy a latinokat is felmentsük némelyest a teher alól: olyan eset is van, amikor görögül író teológus sem tudott jól görögül. A jámbort Alexandriai Kürillosznak hívják, aki úgy cáfolta az antiochiai ellenfelei által használt néhány görög teológiai szakkifejezést, hogy fogalma sem volt azok korábbi legitim teológiai használatáról.

És ennyi talán elég is.

3. ‘Well, if you understand what he is clapping about, he is not Greek! But if you understand him, then he is Greek! Do you understand?’

4. Addenda to some of the linguistic problems preventing eastern (Greek) and western (Latin) theologians from understanding each other reciprocally

The timeless Hungarian cartoon, entitled *Lúdas Matyi* is based on the famous poem by FAZEKAS Mihály. Entire generations grew up doing cartwheels on its hilarious dialogues, out of which the one quoted below is certainly a classic. Once the ‘evil Ludas’ has already tricked Döbrögi, the malevolent landlord by disguising himself as an Italian carpenter and thus repaying him the first instalment of his vengeance for the injustice committed against him by Döbrögi, the castle guard of the feudal lord is given a strict order by the commander, not to let in any ‘Italians’ (pronounced popularly as ‘Talians’) through the castle gate, but rather chop them up instantly. It is at this moment when the very conscious Hungarian soldier asks the following question:

– But how on earth should an ordinary mortal man know whether a Talian is Talian indeed?

– Oh, you asinine! Well, if you understand what he is clapping about, he is not Talian! But if you understand him, then he is Talian! Do you understand?

– Perfectly!

However bizarre it may seem, we often encounter this basic problem with some of the major dilemmas throughout doctrinal history both in a terminological sense and on the level of communication. The case, as it often appears, is that – *horribile dictu* – only very few Latin-speaking theologians hardly ever learned Greek; even less of them properly. This, of course, does not mean that, for their part, the Greeks would have killed themselves in trying to master Latin whatsoever. It is more likely that since the language of spreading the Gospel was primarily Greek (as well as the whole corpus of the New Testament), at least in the beginning it was also the language of theology, including the formation of technical terms, idioms etc. In our present paper we cannot even venture to browse through all misunderstandings which derived therefrom. Instead, we point out a few interesting doctrinal and church political episodes, out of which it may result that:

1. It was a huge mistake on Constantine’s part to nominate Hosius of Cordoba as the leader of the Council of Nicaea in 325;
2. The Latins (most likely well before the appearance of Christianity) translated the key term of Aristotle’s οὐσία-theory in a poor fashion, albeit committing a forgivable sin at the time. This was, however, hopelessly overcomplicated by the Latin ‘domestication’ of arguably Plotin’s ὑπόστασις;
3. Those few Latin theologians (e.g. Hilary or Jerome), who learned Greek properly (to a certain extent by necessity), were not enough to turn the tide;
4. Those eastern theologians who corresponded with the Roman Curia not only in Greek, but (at least also) in Latin, always had the upper hand: Nestorius’ ship sank in the bay of Ostia to a large degree due to linguistic obstacles;
5. And to lessen somewhat the burden of the Latins as well: we know cases, when a Greek-speaking and Greek-writing theologian does not know Greek well enough. The poor soul is

called Cyril of Alexandria, who ventured to refute some Greek theological terms used by his Antiochene opponents, that he did not have the vaguest clue of their previous and legitimate usage in Christian theology.

And this may perhaps suffice.

Perczel István

„Milyen nyelven írták Szent János evangéliumát? (János 18, 12-28)”

Rövid összefoglaló: Az Újtestamentum kritikai tanulmányozását meghatározta néhány a priori feltételezés, amelyet sohasem bizonyítottak, de amely – véleményem szerint – tévútra vitte az egész Újtestamentum kritikát. Így szinte megingathatatlan dogma, hogy az evangéliumok eredeti nyelve a görög volt. Ugyanazon dogma egyik altétele úgy szól, hogy az evangéliumok közül is a legkésőbbi Szent János evangéliuma, amely a legkifejtettebben tartalmazza Jézus istenségének tanítását. E dogmák a XIX. század képzeteiben gyökereznek. Egyrészt a kereszténység zsidó eredete ekkoriban szinte tabutéma volt, másrészt pedig a XIX. század evolucionista meggyőződése az evangéliumokat is evolúció eredményeként szerette felfogni. Innen a Quelle-elméletek, és az a hit, hogy a legteológiaiabb evangélium egyben a legkésőbbi is. Időről időre megjelent az evangéliumok arámi eredetének gondolata, de ezt a kritika fővonala fantazmagóriaként utasította el.

1858-ban fedezték fel a négy evangélium ószír fordításának első példányát, a Codex Curetonianus-t, majd 1892-ben egy másik palimpszeszt kéziratot, a Codex Sinaiticus Rescriptus-t, a Sinai Szent Katalin monostorban. Friedrich Blass 1898-ban ezt írta a Sinaiticus János-evangélium szövegéről a János 18, 12-28 (Jézus Kajafás előtt) perikópa kapcsán: „This is the narrative of a real author; the other one is that of blundering scribes.” Blass megfigyelése érthetetlen, vagy inkább a fent említett okokból nagyon is érthető módon feledésbe merült. Előadásom Blass állítását hivatott igazolni, megmutatva, hogy a jelenet hiteles szövegét csak a Sinaiticus őrzi, a görög és az azon alapuló összes többi változat súlyos szövegromlás eredménye. Tételtem szerint a János evangélium eredeti nyelve arámi volt, a korai zsidókeresztény közösségben keletkezett, és az ószír János evangélium valamint a görög változat is ennek a fordításai. Mivel azonban a szír az arámi egyik dialektusa, arámiról szírré fordítani annyi volt, mintha egy horvát szöveget szerbre fordítanánk, a görög fordításba viszont rengeteg hiba csúszott. Így a szíren keresztül közelebb kerülünk az evangélium eredeti szövegéhez, és megtudunk valamit a 'pre-patrisztikus' zsidókeresztény közösségről is. Ennyiben talán illik is ez a téma a patrisztikus konferencia kerettémájához.

Perendy László

Tatianus Grammaticus?

Beszéd a görögök ellen, 26. fejezet: „A grammatikusoktól ered a sarlatánkodás... [...] A nyilvánosság előtt pompáztok, különben pedig a zugokban rejtegetitek tanaitokat. Miután ilyeneknek ismertelek meg, otthagytalak benneteket...” (ÓI 8, 342)

Noha Jeromos szerint (*De viris illustribus*, 29) Tatianosz „kezdetben szónoklattant tanított”, Eusebiosz csak általánosságban beszél hellén műveltségéről. Az *Oratio* 26. fejezete teljesen a grammatikusok bírálatának van szentelve, de a 17. és 27. fejezet is kritikusan nyilatkozik róluk. A bölcsesség első megrontóinak nevezi őket, akik még az ábécé betűi között is háborút provokáltak. Ez a kijelentése utalhat Lukianosz egyik szatirikus művére, a *Mássalhangzók pereskedésére*, amelyben *Sigma* felperesként támadja *Tau* atticizáló használatát. A 17. fejezetben azt az álláspontját fejt ki Tatianosz, hogy a jelek nem természetesen kapcsolódnak a jelölt dolgokhoz, hanem társadalmi konvenció révén. Ez a kijelentése célozhat Sextus Empiricus egyik művére,

amelynek címe: *A grammatikusok ellen*. A 26. fejezetben egy filozófiai, de egyben grammatikai jellegű problémával is találkozhatunk: „Miért osztjátok fel az időt, azt állítva, hogy egy része a múlt, másik része a jelen, amaz meg a jövő? Hogyan következhet be a jövő, ha még megvan a jelen?” Az idő természetére vonatkozó problémára Khrüszipposz is megoldást kínált. Tatianosz nem említi a sztoikus filozófust. Nem is szükségszerű, hogy bölcséleti problémának tekintse a felvetett kérdést. Apollonius Dyscolus grammatikustól például maradt fenn egy töredék, amely szerint a grammatikusok is foglalkoztak hasonló nehézségekkel. Tatianosz művéből egyértelműen kimutatható, hogy a korabeli hellén műveltséget bíráló megjegyzései ellenére ő maga sem tud elszakadni korának nyelvi konvencióitól, például kedveli a neologizmusokat és időnként éppen úgy halmozza a közmondásokat, mint Lukianosz. Előadásomban azt kívánom bemutatni, hogy vitairatának teológiai mondanivalóját is jobban megérthetjük, ha feltételezzük, hogy retorikai képzése során a grammatikusok által felvetett nyelvészeti témákkal is találkozott, és azokra hivatkozva próbál választ adni időnként még szentháromságtani kérdésekre is.

Address to the Greeks, Chapter 26: 'The grammarians have been the beginning of this idle talk. [...] You make a pompous appearance in public, but hide your teaching in corners. Finding you to be such men as these, we have abandoned you.' (tr. J. E. Ryland)

Although according to Jerome (*De viris illustribus*, 29) Tatian first taught rhetoric, Eusebius talks about his Hellenic erudition in general terms. *Chapter 26* of the *Address* is completely dedicated to the criticism of the grammarians, but *Chapters 17* and *27* also make disapproving statements of their views. They are called the first contaminators of real wisdom, who opened hostilities even between the letters of the alphabet. This statement may allude to one of the satirical works of Lucian, the *Consonants in Court*, in which *Sigma* as plaintiff is attacking the Atticizing use of *Tau*. In *Chapter 17* Tatian explains his point of view that signs are not connected to the *denotata* in a natural way, but on the basis of social conventions. This statement of his may refer to one of the works of Sextus Empiricus, *Against the Grammarians*. In *Chapter 26* we come across a problem which is both philosophical and grammatical: 'Why do you divide time, saying that one part is past, and another present, and another future? For how can the future be passing when the present exists?' Also Chrysippus offers a solution to the problem of the nature of time. Tatian does not mention this Stoic philosopher, and it is not imperative that he should have regarded this question as a philosophical one. A fragment from Apollonius Dyscolus shows that also grammarians went into the details of similar problems. From Tatian's *Address* it is obvious that in spite of his critical attitude to Hellenic culture he is not able to break away from the linguistic and literary conventions of his times, e.g. he is fond of neologisms, and he is piling up proverbs, just like Lucian does. In my contribution I wish to demonstrate that even the theological content of his polemical essay can be better understood if we keep in mind that during his training in rhetoric he must have got acquainted with the problems discussed by the grammarians, and referring to them he was trying to answer even trinitological questions.

Somos Róbert

Somos Róbert: Órigenész a szavak eredetéről

Előadásom a nyelv eredetével és a szavak konvencionális *versus* természetes jelölő funkciójával foglalkozik, mintegy kommentárt fűzve Órigenésznek a *Contra Celsum*-beli megfogalmazásához (V. 45): „... tehát azt állítjuk, az elnevezések természete nem önkényes megállapítás folytán létezik, amint azt Arisztotelész gondolja. Az emberek közt meglévő nyelvek eredetüket ugyanis nem az emberektől nyerik, amint az nyilvánvaló azok számára, akik képesek megfigyelni a ráolvasások természetét, amelyeket a különböző nyelvek feltalálói a különböző nyelvekhez és eltérő kiejtésű elnevezésekhez kapcsolnak.”

The short communication deals with the problems of the origin of the language and the conventional *versus* natural character of the words. The contribution would be like a comment to

Origen's *Contra Celsum* V. 45: "Accordingly, now we say also with regard to the nature of names that they are not arbitrary conventions of those who give them, as Aristotle thinks. For the languages in use among men have not a human origin, which is clear to those able to give careful attention to the nature of spells which were adapted by the authors of the languages in accordance with each different language and different pronunciation." (transl. by H. Chadwick)

Takács László

II. Rákóczi Ferenc és a korabeli teológiai viták

II. Rákóczi Ferenc fejedelem franciaországi emigrációja idején került szoros kapcsolatba a Grosbois-ban élő kamalduli szerzetesekkel, akikkel 1715-től kezdődően egyre szorosabb kapcsolatot ápolt. Noha jezsuita neveltetésben részesült, így alapvető teológiai ismeretekre már tanulói éveiben szert tett, az előző század teológiai vitáival, főleg a korabeli kegyelemtani tanításokkal, a janzenisták műveivel csak ekkor kezdett ismerkedni. Az életforma-váltás és az általa forgatott írások tanítása jelentősen befolyásolták a mindennapi vallásosságban megmutatkozó magatartását és ekkor született műveinek szellemiségét. Ez utóbbiak közül kiemelkedik a XIV. Lajos halála után néhány hónappal, 1716 végén írni kezdett *Confessio Peccatoris*, általánosan „Vallomások”-ként ismert műve, amelyben Szent Ágoston példáját követve tekint végig életén, s beszél el a vele történt legfontosabb eseményeket – a szabadságharc eseményeinek teljes mellőzésével – az utolsó részek írásának idejéig, 1719 Karácsonyáig. Ekkor már Törökországban tartózkodott, ahol a helyi egyházi előljárók janzenistaként tartották számon, s egyik megvizsgálásra átadott elmélkedéséről, amely nem maradt ránk, két egyházi cenzor is igen lesújtó kritikát írt, amelyben a fejedelem írásának eretnek passzusait kifogásolták. Rákóczit mélyen bántotta a cenzorok kritikája, hiszen ő semmiképpen sem akart szembekerülni az egyház hivatalos tanításával, s az eretnokség vádját igyekezett kerülni, könyvtárában azonban mégis főleg a janzenista szerzők művei voltak meg, így a janzenistákat támogató kamalduliak mellett ezek az írásművek formálták Rákóczi bizonyos (főként morál) teológiai kérdésekben kifejtett nézeteit. A *Confessio Peccatoris* számos olyan részletet tartalmaz, amelynek teológiai szempontú vizsgálata még nem történt meg. Mivel a szöveg új (kritikai) kiadásának munkáihoz fontos minél pontosabban megállapítani, hogy milyen szerzők műveiből merített Rákóczi, előadásomban a fejedelem teológiai fogalomkészletének néhány sajátosságán keresztül azt kívánom közelebbről behatárolni, hogy Rákóczi mely egyházatyákat olvashatta, illetve, hogy mennyire mélyedt el Szent Ágoston műveiben, a *Confessiones*-nek milyen kiadását forgathatta, milyen korabeli vagy klasszikus Szentírás-magyarázatokat ismert.

Tóth Judit

A klasszikus rétorika „megkeresztelése” Nüsszai Szent Gergely halotti és dicsőítő beszédeiben

Az ókeresztény egyházatyák írásaikban, különösen a beszédekben, szívesen (sőt szinte kötelező jelleggel) követték a klasszikus görög rétorika szabályait, vagy ha attól mégis eltértek, akkor annak fontos jelentésképző szerepe lehetett. Különösen igaz ez Nüsszai Szent Gergelyre, aki fiatal korában – apja nyomdokain haladva – szónoknak készült, amitől végül is nővéreinek, Szent Makrinának a befolyása térítette el. Papi pályáján azonban nem lett hűtlen ifjúkori „szerelméhez”, és munkáiban, főképpen beszédeiben mindvégig megfigyelhetjük a klasszikus rétorika eszköztárának mozgósítását, sok esetben pedig dekonstrukcióját.

Előadásomban Gergely halotti és dicsőítő beszédei alapján vizsgálom meg, hogy hol és miért függeszti fel a nüsszai püspök a klasszikus minták rétorikai szabályainak használatát, és a minden esetben tudatos döntést hogyan állítja a hit szolgálatába, hangsúlyossá téve a keresztény ember létezésének a pogányokétól eltérő ontológiai/antropológiai megalapozottságát. Bár a jól

körülhatárolható beszédkorpusz egyes írásait már sokan és sokféleképpen vizsgálták, nincs tudomásom arról, hogy ebben a megközelítésben, összehasonlító módon foglalkoztak volna velük.

Judit D. Tóth,

The “Christening” of Classical Rhetoric in the Funeral and Laudatory Orations Delivered by Gregory of Nyssa

Early Christian church fathers were wont to (and were almost always expected to) comply with the rules of classical Greek rhetoric in their writings, especially in the written forms of speeches and orations intended to be delivered. If, however, they decided not to conform to these rules or expectations, their decision must have had an important role in generating special meaning. This is especially true for Gregory of Nyssa, who, as a young man following in the footsteps of his father, wanted to be a rhetorician, which he was finally dissuaded to do by his sister, (St.) Macrina. Nevertheless, he did not turn out to be fully unfaithful to the “love” of his adolescence as a priest either, and the use of classical rhetorical implements can be observed in almost all of his works and, specifically, in his speeches and orations, quite often in a deconstructive fashion.

In my presentation on the funeral and laudatory orations delivered by Gregory of Nyssa, I will discuss where and why the Bishop of Nyssa decides to suspend the application of classical patterns of the rules of rhetoric in the pieces selected for analysis. Furthermore, I will point out how he uses this conscious decision for serving the cause of faith, emphasizing the ontological/anthropological determination of Christian believers as opposed to pagans. Although individual pieces in this well-definable corpus of orations have been examined and explored by many and in a variety of different ways, I do not believe that they have been analyzed from the above aspect in a comparative fashion to date.

Tóth Tamás Zoltán

"...Chiese di lingua semitica...": A keresztény frazeológia héber és arámi gyökerei az újszövetségi nyelvi hagyományban, a szír keresztény rítusokban, a 2-es számú Szamaritánus Krónikában, a rabbinikus héber nyelvben, valamint a mandeus-szabeus vallásban megőrződött emlékek alapján

Az egyik előző konferenciánkon, a 2-es számú Szamaritánus Krónika H1-es példányáról tartott előadásom publikációra szánt kéziratának lejegyzése közben jöttem rá, hogy még milyen sok megíratlan vonatkozása van a keresztény misztériumok héber és arámi nyelvű, legkorábbi frazeológiája emlékeinek. Sokszor (a Shém Thob-féle héberre fordított "Máté evangélium", ószövetségi héberre fordított Újszövetség-kiadások, Mel Gibbson "Passiójának" "arámi" szakaszai stb.) megütközést keltenek a vallásnyelvészeti "dilettantizmusukkal": a keleti (elsősorban egyházi szír) nyelvek iránti értetlenségükkel. A sémi nyelvű keresztény terminológiai emlékek két részre oszthatók: a hiteles hangértékeket megőrző nevekre, szavakra, mondatokra (Jeshú Naszóraje, ha-Noszrí, Meshiach, Johanan ha-Thobél, Marjam, baraq, Ábá,

Maranáthá. Laszar, Bar-Jo[ha]na[n]("qeré!"), H[a]l[á]fá, Zebdí, noszrín, szabá, nabá, Talítá qúm(sic!), raz, bar(const!), rabí, rabá, rábán, rabúni, qananajá, ish-Qerióth, Elóhí Elóhí lamá szabaqtani, Barb-Elóh, raqá, efatak, ba-ramá, gé-hinná, beszorá, gínzá, gúf, hallélújáh, qorban[á], Tóma, Hajím = Hajje, Memra = Maamar, meorá = núr = phósz, paszhá, archaizáló Simeón és modern Simón "párhuzamosan", Peniél->Fánuél, a Marqosz, a Luqá és a Marqión nevek qof-ja stb.) és kései görög és/vagy arab hatás alatt állókra (Jeshúá, Júhanná, Bóthrosz, Thómasz, avanglijón, amín, Usszáná, Jozzip, Qurielájszon stb.) Ezt a két csoportját a szavaknak, többek között, a korai héber és arab áthallások, a görög étatizmus és itatizmus közötti különbségek, a nyugati arámi ashkenázi héberhez és arámihoz hasonló „qomécizációja” és egyéb nyelvtudományi módszerek alapján lehet osztályozni, mivel sokszor egy kéziratban belül is változó a hiteles szóalakok megoszlása. Előadásomban kísérletet teszek rá, hogy a fellelhető legrégebbi keresztény sémi

szóalakokat összegyűjtsem, és bizonyítsam elsőbbiségüket a későbbi alakokkal, valamint a görög nyelvű megfelelőikkel szemben, bő forrás és (mind külföldi, mind – a kitűnő magyar orientalisztikai életművek és eredmények folytán - magyar) szakirodalmi hivatkozásokkal ellátva.

Tamas Zoltan Toth:

"...Chiese di lingua semitica...": The Christian phraseology's genesis in the Hebrew and Aramaic, survival terms of the Last Covenant's linguistic tradition, the Syriac Christian rites, the 2nd Samaritan Chronicle, the Rabbinical Hebrew language, and the Mandaean-Sabeian Religion After a past MPT Conference, at my presentation about 2nd Samaritan Chronicle H1 ms. publicational version editing, I realised that, how many not thematized member incubating of the phenomena of first Christian linguistics (even the Christian Mysthical Sacramentals, Hebrew and Aramaic, first phraseology's memories). In many times (at the Shem Thob's 'Matthew-gospel', what translated at Hebrew, at the First Covenantly Hebrew-Last Covenant translations, 'Passion' of Mel Gibbson 'Aramaic'perlances) make's strumble about is's Religion Linguistical 'dilettantisms': it's incomprehension towards the Middle and Far East's (mainly Syriac Christianity's) linguistics. The Semitical language Christian terminological antiquities at two members divided: the phonetical authentic names, words, sentences (Yeshu Nasoraye, ha-Nosri, Meshiach, Yohanan ha-Thobel, Maryam, baraq, Aba, Maranatha. Lasar, Bar-Yo[ha]na[n]('qere!'), H[a]l[a]pha, Zebdi, nosrin, saba, naba, Talita qum(sic!), raz, bar(const!), rabi, raba, raban, rabuni, qananaya, ish-Qerioth, Elohi Elohi lama sabaqtani, Barb-Eloh, raqa, ephatack, ba-rama, ge-hinna, besorah, ginza, guf, halleluyah, qorban[a], Toma, Hayyim = Hayye, Memra = Maamar, meorah = nur = phos, paschah, the archaizing Shimeon in 'parallel' with 'modern' Shimon, Peniel->Phanuel, the Marqos, the Luqa and the Marqion names' qoph etc.) and the later forgiven Greek and/or Arabic 'fashonlies' (Yeshua, Yuhanna, Bothros, Thomas, avangliyon, amin, Ussanna, Yosip, Qurielayson etc). This two parts of words separable posible graded, inter alia, the early Greek and Arabic 'crosstalks', the Greek ethatism and ithatism, the West Aramaic, with Ashkenazi Hebrew and Aramaic paralel, 'qometzization' and from other linguisticaly methods, because, in many times, have one ms. many authentic and inauthentic figures. In my presentation, I 'cumulating' the oldest Semitical terms, citating many sources and literature.

Vassányi Miklós

Isten mint lét az *Isten nevei* 5. részében

A tervezett előadás az *Isten nevei* V. részét elemzi, amelyben Ál-Areopagita Szent Dénes Istent mint a létet, illetve mint a lét forrását vizsgálja. E résznek három kiemelten fontos témája van: egy nyelvfilozófiaiak nevezhető és két ontológiai. A nyelvfilozófiaiak tekinthető kérdést Dénes tulajdonképpen önmagának teszi fel – ez Isten neveinek helyes sorrendjére, rangsorára irányul. Az első ontológiai kérdés a lét mint *methektion* státuszára vonatkozik: hol helyezendő el a létezők rendjében (vagy azon kívül) a lét mint *participabile*? Itt érdemes Proklos *Stoikheiósis*ához fordulnunk útmutatásért. A másik ontológiai kérdés Isten unicitásával kapcsolatos, és felveti az Egy és a Sok platóni problematikáját (mely az *Isten nevei* más részeiben – így pl. a IX.-ben – is felmerül). Ennek kapcsán célszerű Platón *Parmenidés*éhez fordulni értelmezésért. A tervezett előadás a két első problémakör bemutatása után különösen a harmadik kérdésfelvetést szándékozik tárgyalni.

Praktikus információk

Vasúti menetrend

- Budapest-Nyugati ; minden óra 07; 15; 45-perckor megy vonat Vácra hétköznapokon, és ugyanez a helyzet szombaton is a menetidő megközelítőleg 40 perc.
- Budapest irányába a vonatok minden óra 02; 28; 32 perckor megy vonat Vácról, a 28-as menetideje 28 perc, a többi a Budapestről indulókhöz hasonlóan 42 perc.